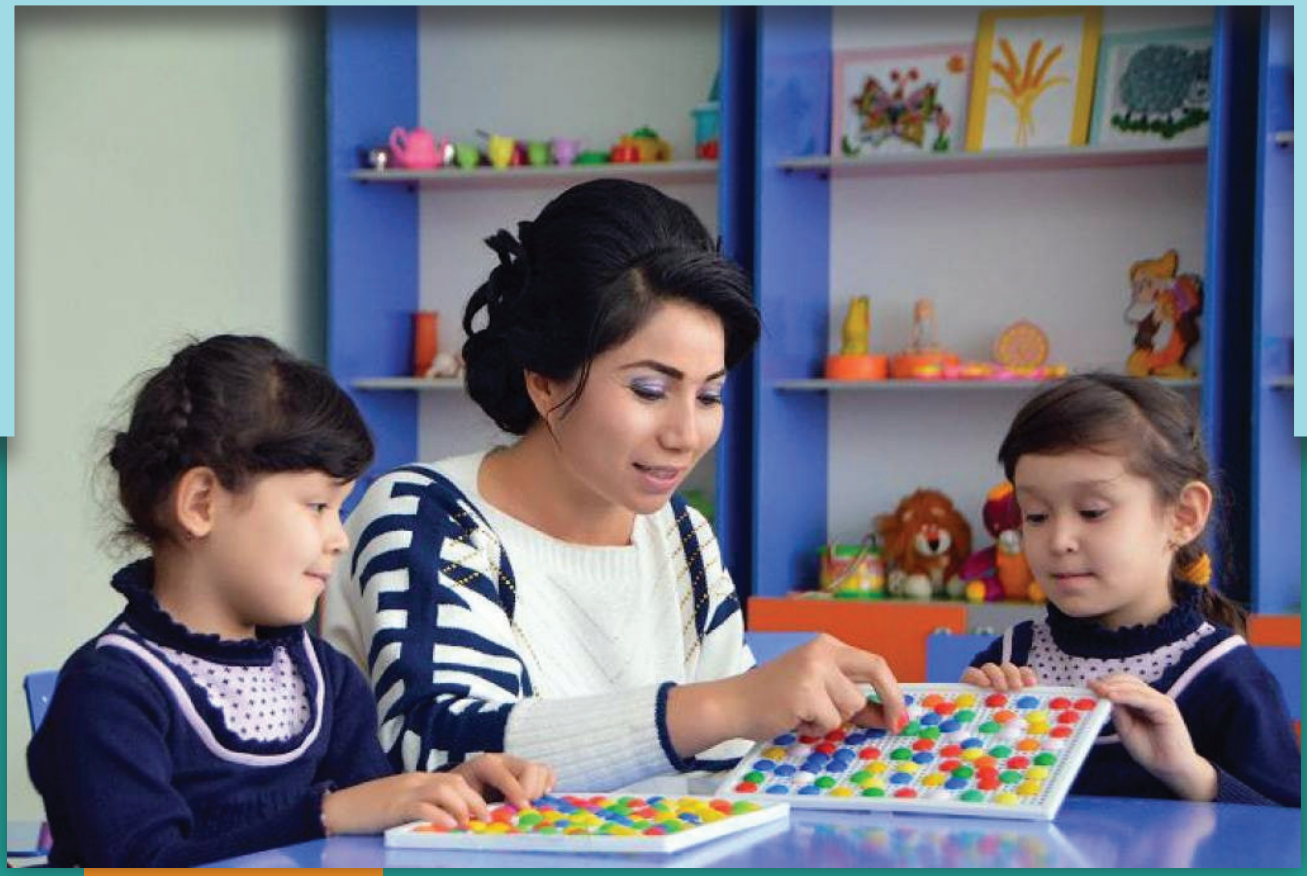
ISSN: 3060-4613

O'zbekiston Milliy Pedagogika Universiteti

№11(3)
2026

13.00.00 Pedagogika fanlari
13.00.01 Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta'limotlar tarixi
13.00.02 Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (sohalar böyiça)
13.00.03 Maxsus pedagogika
13.00.04 Jismoniy tarbiya va sport maşğulotlari nazariyasi va metodikasi
13.00.05 Kasb-hunar ta'limi nazariyasi va metodikasi
13.00.06 Elektron ta'lim nazariyasi va metodikasi (ta'lim sohalari va bosqiçlari böyiça)
13.00.07 Ta'limda menejment
13.00.08 Maktabgaça ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
13.00.09 Ijtimoiy pedagogika
07.00.00 Tarix fanlari
19.00.00 Psixologiya fanlari
01.00.00 Fizika-matematika fanlari
02.00.00 Kimyo fanlari
03.00.00 Biologiya fanlari
09.00.00 Falsafa fanlari
10.00.00 Filologiya fanlari
11.00.00 Geografiya fanlari

MAKTABGAÇA VA MAKTAB TA'LİMİ

Pedagogika, psixologiya fanlariga ixtisoslaşgan ilmiy jurnal

MAKTABGAÇA VA MAKTAB TA'LİMİ

Elektron naşr. 450 sahifa,
13-noyabr, 2026-yil.

BOŞ MUHARRIR:
Ibragimova Gulsanam Ne'matovna – Pedagogika fanlari doktori, professor

BOŞ MUHARRIR ÖRINBOSARI:
Aşurov Ramzidin Ramazonoviç – Psixologiya fanlari böyiça falsafa doktori (Phd), dotsent

TAHRIRIYAT KENGAŞI A'ZOLARI
Ibragimov X.I. – pedagogika fanlari doktori, akademik
Şoumarov Ğ.B. – psixologiya fanlari doktori, akademik
Qirğizboyev A.K. – Tarix fanlari doktori, professor
Karimova E.G. – Sotsiologiya fanlari nomzodi, dotsent
Jamoldinova O.R. – pedagogika fanlari doktori, professor
Şaripov Ş.S. – pedagogika fanlari doktori, professor
Şermuhammadov B.Ş. – pedagogika fanlari doktori, professor
Ma'murov B.B. – pedagogika fanlari doktori, professor
Madraximova F.R. – pedagogika fanlari doktori, professor
Kalonov M.B. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Nabiyev D.X. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Qöldoşev Q. M. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Ikramxanova F.I. – filologiya fanlari doktori, professor
Ismagilova F.S. – psixologiya fanlari doktori, professor (Rossiya)
Stoyuxina N.Yu. – psixologiya fanlari nomzodi, dotsent (Rossiya)
Magauova A.S. – pedagogika fanlari doktori, professor (Qozoğiston)
Rejep Özyurek – psixologiya fanlari doktori, professor (Turkiya)
Wookyu Ça – Koreya milliy ta'lim universiteti rektori (Koreya)
Polonnikov A.A. – psixologiya fanlari nomzodi, dotsent (Belarus)
Mizayeva F. O. – Pedagogika fanlari doktori, dotsent
Baybayeva M.X. – pedagogika fanlari doktori, professor
Muxsiyeva A.T. – pedagogika fanlari doktori, professor
Aliyev B. – falsafa fanlari doktori, professor
Abdullayeva N. Ş. – Pedagogika fanlari doktori (DSc), professor
Doniyorov S. M. – "Yangi Özbekiston" va "Pravda Vostoka" gazetalari tahririyati DM boş muharriri, Özbekiston Respublikasida xizmat körsatgan jurnalist, filologiya fanlari böyiça falsafa doktori (PhD), dotsent
Ğafurov D. O. – falsafa fanlari doktori (Phd)
Şomurodov R.T. – iqtisodiyot fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Jalilova S.X. – psixologiya fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Bafayev M.M. – psixologiya fanlari böyiça falsafa doktori (PhD), dotsent
Usmonova D.I. – Samarqand iqtisodiyot va servis institute dotsenti
Saifnazarov I. – falsafa fanlari doktori, professor
Raxmonova Z. A. – filologiya fanlari böyiça falsafa doktori (PhD)
Nematov Ş.E. – pedagogika fanlari nomzodi (PhD)
Sayimova D. K. – texnika fanlari bo'yiça falsafa doktori (PhD)
Yuldaşeva F.I. – pedagogika fanlari böyiça falsafa doktori (PhD),dotsent
Yuldaşeva D.B. – filologiya fanlari böyiça falsafa (PhD) doktori, dotsent
Tangriyev A. T. – Toşkent davlat iqtisodiyot universiteti kafedra professori
Panjiyev M. A. – Qaşqadaryo viloyati Maktabgaça va maktab ta'limi boşqarmasi boşliğining birinçi örinbosari
Xudayberganov N. A. – Xorazm Ma'mun akademiyasi Tabiiy fanlar bölimining katta ilmiy xodimi, biologiya fanlari böyiça falsafa doktori (PhD)
Vaxobov Anvar Abdusattor öğli – Pedagogika fanlari böyiça falsafa doktori, dotsent

Muassis: "Tadbirkor va işbilarmon" MÇJ
Hamkorlarimiz: Özbekiston Respublikasi Ta'lim va ilm-fan vazirligi,
Özbekiston milliy pedagogika universiteti

EDITOR-IN-CHIEF:
Ibragimova Gulsanam Ne'matovna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF:
Ashurov Ramzidin Ramazonovich – Doctor of Philosophy (PhD) in Psychology, Associate Professor

EDİTORİAL BOARD MEMBERS:
Ibragimov X.I. – Doctor of Pedagogical Sciences, Academician
Shoumarov G'. B. – Doctor of Psychological Sciences, Academician
Qirg'izboyev A. K. – Doctor of Historical Sciences, Professor
Karimova E'zoza Gapirzhanovna – Minister of Perschool and School Education of the Republic of Uzbekistan
Jamoldinova O.R. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Sharipov Sh.S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Shermuhammadov B.Sh. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Ma'murov B.B. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Madraximova F.R. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Kalonov M.B. – Doctor of Economic Sciences, Professor
Nabiyev D.X. – Doctor of Economic Sciences, Professor
Koldoshev K. M. – Doctor of Economic Sciences, Professor
Ikramxanova F.I. – Doctor of Philological Sciences, Professor
Ismagilova F.S. – Doctor of Psychological Sciences, Professor (Russia)
Stoyuxina N.Yu. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor (Russia)
Magauova A.S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Kazakhstan)
Rejep O'zyurek – Doctor of Psychological Sciences, Professor (Turkey)
Wookyu Cha – President of the National University of Education, Korea (South Korea)
Polonnikov A.A. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor (Belarus)
Mizayeva F. O. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Baybayeva M.X. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Muxsiyeva A.T. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Aliyev B. – Doctor of philosophy, professor
Abdullayeva N. Sh. – Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Professor
Doniyorov S. M. – Editor-in-Chief of the DM Editorial Office of the newspapers "Yangi O'zbekiston" and "Pravda Vostoka", Honored Journalist of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Philosophy (PhD) in Philology, Associate Professor
Gafurov D. O. – Doctor of Philosophy (PhD)
Shomurodov R.T. – Candidate of Economic Sciences (PhD), Associate Professor
Jalilova S.X. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor
Bafayev M.M. – Doctor of Philosophy in Psychological Sciences (PhD), Associate Professor
Usmonova D.I. – Associate Professor, Samarkand Institute of Economics and Service
Saifnazarov I. – Doctor of philosophy, professor
Rakhmonova Z.A. – Doctor of Philosophy (PhD) in Philological Sciences, Associate Professor
Nematov Sh.E. – Candidate of Pedagogical Sciences (PhD)
Sayimova D. K. – Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences
Yuldasheva F.I. – Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor
Yuldasheva D.B. – Doctor of Philosophy (PhD) in Philological Sciences, Associate Professor
Tangriyev A.T. – is a professor of Tashkent State University of Economics
Ashurov R. R. – Doctor of Philosophy (PhD) in Psychology, Associate Professor
Panjiyev M. A. – First Deputy Head of the Department of Preschool and School Education of the Kashkadarya Region
Khudaiberganov N. A. – Senior Researcher of the Department of Natural Sciences of the Khorezm Mamun Academy, Doctor of Philosophy (PhD) in Biological Sciences
Vakhobov Anvar Abdusattor oglu – Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences, Associate Professor

"Maktabgaça va maktab ta'limi" jurnali Özbekiston Respublikasi Oliy attestatsiya komissiyasining quyidagi qarorlariga asosan pedagogika va psixologiya fanlari böyiça falsafa doktori (PhD) hamda fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiyalaridagi asosiy ilmiy natijalarni çop etiş uçun milliy ilmiy naşrlar röyxatiga kiritilgan:

Pedagogika fanlari böyiça: OAK Kengaşi tavsiyasi (26.08.2024-y., №11-05-4381/01) asosida:

• Ekspert kengaşi (29.10.2024-y., №10)

• Rayosat qarori (31.10.2024-y., №363/5)

Psixologiya fanlari böyiça: Toşkent davlat pedagogika universiteti murojaatiga asosan OAK tavsiyasi (24.04.2025-y., №11-05-2566/01):

• Ekspert kengaşi (25.05.2025-y., №10)

• Rayosat qarori (08.05.2025-y., №370/5)

"Maktabgaça va maktab ta'limi" jurnali

26.09.2023-yildan

Özbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **№C-5669363** reyestr raqami tartibi böyiça röyxatdan ötkazilgan.

Litsenziya raqami: **№136361**

MUNDARIJA SODERJANIE CONTENTS

MUNDARIJA

Teaching English Grammar as a Product in Grades 5–8: A Teacher-Controlled Model for Integrating Artificial Intelligence 10
Veronica Khatamova

Русский язык как средство формирования профессиональной компетентности будущих специалистов 15
Мусаева Амина Караматовна

Сопоставление русской и узбекской литературной критики 23
Шакирова Гулмира Рашидовна

The Impact of Group Discussion on Developing Students' Speaking Skills in EFL Context 31
Tursunboyeva Saodat Ravşanbek qizi

Поэтика дегуманизации в прозе М. А. Булгакова и Назара Эшонкула: сравнительно-типологический анализ 36
Болтаева Дильноза Руслановна

Bölajak boşlanğiç sinf öqituvçilarining metodik tayyorgarligini şakllantirişda multimodal ta'lim resurslarining örni 41
Koziyeva Fazilat Sadullayevna

Sun'iy intellekt va adaptiv ta'lim texnologiyalari integratsiyasi asosida boşlanğiç sinf öquvçilarining individual öqiş kompetensiyalarini rivojlantiriş 48
Öktamova Mehrigiyo A'zamovna

Didactic Possibilities of Activating Primary School Pupils' Cognitive Processes in Literacy Reading Lessons 55
Maxmudova Nigora Hikmatovna

Opportunities of Practice-Oriented Education in Developing the Pedagogical Mastery of Future Primary School Teachers 61
Şukurova Madina Öktam qizi

Своеобразие методов рки: между универсальной методикой и национально-ориентированной практикой 67
Raximova Norbish Sharopovna

Ösmirlik davrida raqamli texnologiyalardan foydalanişning diqqat barqarorligiga ta'siri 74
Abdullayeva Mahfuza Ollabergan qizi

Neyropedagogik yondaşuv asosida bölajak tarbiyaçilarning mantiqiy fikrlaşini rivojlantiriş texnologiyasi 81
Ibrohimova Xadiça Masumjon qizi

Maktabgaça va boşlanğiç matematik ta'lim uzviyligi va izçilligini ta'minlaşning innovatsion modeli 83
Qozaqova Karimaxon Mamajonovna

Использование инновационных средств при обучении длительно болеющих детей 90
Рустамова Нозима Фазлиддиновна, Баходирова Камола Комиловна, Хошимова Гулзода Ойбековна

Bolalarning emotsional holatini aniqlaşda psixologik diagnostikaning örni 93
Baxrillayeva Moxiçexra Raxmatillayevna

Kiçik maktab yoşidagi öquvçilarni tabiatga qiziqtiriş asosida tadqiqotçilik könikmalarini şakllantirişning didaktik mazmuni 98
Elmuratova Dilrabo Muhammatovna, Jabbarova Şahodat Ibrohim qizi

Maktabgaça yoşdagi bolalarda irodaviy sifatlarni şakllantiriş metodikasi 103
Hazratqulova Munira

Maktabgaça yoşdagi bolalarga universal design for learning (UDL) modeli asosida ta'lim beriş imkoniyatlari 106
Maxmudova Nasiba Nurmuxammetovna

Multimodal ta'lim muhitida yuqori sinf öquvçilarining madaniy-intellektual rivojlaniş mezonlari va tarkibiy tuzilmasi 110
Qliçeva Gözal Çorşanbiyevna

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining öquvçilarda ijodiy fikrlaşni şakllantirişdagi progresiv ahamiyati 116
Raimberdiyeva Guliza Uluğbek qizi

Maktabgaça yoşdagi bolalarda öyin faoliyati orqali taşkilotçilik könikmalarini şakllantiriş 121
Rizayeva Gulnora Botirovna, Ortikova Xurşida Bahritdin qizi

Videoanaliz texnologiyalaridan foydalaniş orqali boşlanğiç tayyorgarlik bosqiçidagi uzunlikka sakrovçilarning sakraş texnikasini takomillaştiriş..... 127
Rözimatova Şohista

Tibbiyotni öqitiş pedagogikasi va tibbiy psixologiyaning özaro boğliqligi..... 132
Rustamova Surayyoxon Şoxobovna

Bolalarda matematik öyinlar orqali predmetlarning ölçami va ularni ölçaş haqidagi tasavvurlarni şakllantiriş..... 137
Sobirova Nigora Boburovna

Ta'limiy faoliyat orqali örta yoş guruh bolalarida mehnat könikmalarini şakllantirişning pedagogik asoslari... 141
Şokirova E'zoza

Maktabgaça ta'limda öyin texnologiyalarining bolalar ijtimoiy-emotsional rivojlanişidagi ahamiyati..... 146
Turdiyeva Mohira Juraqulovna

Maktabgaça yoşdagi bolalarda ekologik tarbiyani şakllantirişning pedagogik asoslari 154
Xasanova Shahnoza Quychi qizi

Maktabgaça ta'lim taşkilotlarida bolalarning kommunikativ sifatlarini şakllantiriş..... 157
Xöjamberdiyeva Maftuna Norqobilovna, Shonazarova Madina Farhod qizi

Maktabgaça yoşdagi bolalar submadaniyatining şakllaniş mexanizmlari va pedagogik omillari..... 161
Xudoyberdiyeva Şoxista Eliboyevna

Jismoniy tarbiya va sport ta'limini raqamlaştirişda sun'iy intellekt vositalarining didaktik imkoniyatlari..... 166
Yuldaşov Zafarjon Şuxratovich

Диалог культур русскоязычной прозы современных писателей узбекистана: новый подход 171
Чернова Татьяна Алексеевна

Культурная семантика как условие языковой компетентности..... 175
Ширбачеева Лейла Сухробовна

Pedagogik improvizatsiya könikmalarini şakllantirişning nazariy-metodik jihatlari 178
Satvaldiyeva Nilufar Zoyirjon qizi

Hujayraning kimyoviy tarkibi: "Oqsillar va DNK" mavzusini konseptual vizual skraybing va syujetli hikoyaçilik integratsiyasi asosida öqitiş 184
Toştemirova Muazzam Akmaljonovna, Musayeva Ma'sumaxon Mahammadjon qizi

Muvaffaqiyatli rahbar ayol obrazini şakllantirişning tadqiq etilişi..... 187
Xudoyqulova Gulşoda Baxronovna

Технология развития диагностической деятельности будущих учителей на основе компетентностного подхода 190
Насырова Зарина Мунировна

Zamonaviy stomatologiyada xalqaro tibbiy terminologiyaning şakllanişi va rivojlanişi 195
Rustamov Kamronbek Ravşanbek öğli, Minavarova Gavhar Mukimjonovna

Talabalarda ta'lim menejmentini taşkil etişning ijtimoiy-psixologik omillari 198
Utamurodova Gulçexra Narbayevna

Factors Associated With Chinese Language Learning Motivation Among Uzbek University Students in China: a Mixed-Methods Study 202
Abboskhon Azatkhanov, Feng Xue

"Bolalar jismoniy tarbiyasi" fanini öqitiş jarayonida sport maşğulotlari orqali bölajak murabbiylarda kasbiy kompetensiyani şakllantirişning pedagogik imkoniyatlari 211
Törayev Axrorbek Tojdinovich

Basketbolçilarning texnik-taktik tayyorgarligini takomillaştirişning pedagogik usullari.....216
Ergaşov Qahramonjon Asqaroviç

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

Maktabgaça yoşdagi bolalar ta'lim-tarbiyasini rivojlantirişda integratsiyaning örni 220
Açilov Ötkir Isomitdinoviç, Karimova Uzlifat Halimjon qizi

Raqamli transformatsiya ta'sirida özbek tilida retronimlarning şakllanişi 228
Anvarova Mohiçehraxon Jahongir qizi

Bölajak muhandislarning kasbiy tayyorgarligini rivojlantirişda cdio texnologiyasi va sanoat integratsiyasining samaradorligi 232
Ğafforov Hasan Ravşanoviç

Nodavlat maktabgaça ta'lim taşkilotlari rahbarlarida strategik boşqaruv kompetensiyalarini şakllantiriş metodikasi 236
Baxronov Rustam Rajaboviç

Jamoaviy sport turlarida şaxslararo munosabatning ijtimoiy-psixologik tahlili 240
Mavlanov Donyor Ergaş öğli

Jismoniy tarbiya maşğulotlarini takomillaştiriş orqali talabalar jismoniy tayyorgarligini rivojlantiriş 244
Qurbonaliyev Ruzamurod Safaralizoda

Tayyorlov guruhlari tarbiyalanuvçilari faoliyatini integratsiyalaşgan holda taşkil etiş muammosi 248
Azamatova Dildora Shuxrat qizi

Work-Life Balance and Teacher Burnout: A Survey-Based Study in Uzbekistan 255
Buriyeva Nilufar Anvar qizi, Fattohova Sevara Zoxid qizi, Anarbayeva Malika Alisher qizi, Salimova Zukhra Sodiq qizi

Til va nutq markazida kvest texnologiyasi asosida bolalarning monologik nutqini şakllantiriş 260
Durdiyeva Mohinur Adilbek qizi

Zamonaviy özbek qizlarida oilaviy hayotga oid tasavvurlarning etnopsixologik xususiyatlari 264
Nurmetova Şohista

Работа с художественным текстом на занятиях русского языка как иностранного 268
Хамраева Дилрабо

Maktabgaça ta'lim taşkilotida innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalaniş metodikasi 275
Raxmatova Gulnoz Komilovna

"Ming bir keça" asarining özbekça matnida poetik makon va zamonning lingvistik ifodalanişi 281
Mirzoyeva Yulduz Yusup qizi

Talabalarda ekologik ongni rivojlantirişning ijtimoiy-psixologik determinantlari va psixologik mexanizmlari 286
Muhayyo Karimova

Talabalarning öquv faoliyatiga moslaşuvidagi emotsional zöriqişlarning psixokorreksiyasi 291
Kozimova Nigora Abduqahorovna

Talabaning kun tartibini loyihalaş - soğlom turmuş tarziga tayyorlaşning amaliy vositasi sifatida 296
Mamajonov Baxromjon Baxodirjon öğli

Stresga bardoşlilikni ta'minlovçi içki psixologik resuslar va ularni şakllantiriş qonuniyatlari 301
Saparboyeva Indira Rustam qizi

Jismoniy faollikni rivojlantirişda oliy ta'lim muassasasi sport infratuzilmasidan raqamli bron tizimi orqali foydalaniş samaradorligi 306
Zulunxöjayev Ma'rufjon Ma'murjon öğli

Verbal Creativity in EFL Writing: Concept, Measurement and Teaching Approaches 312
Baratova Gulsevar Otabekovna

10-11-sinf öquvçilarida kimyo fanidan tadqiqotçilik kompetensiyasining tarkibiy komponentlari va mezonlari 317
Botirova Sabogul Rahmatullayevna, Fayzullayeva Malika Ğayrat qizi

Maktabgaça yoşdagi bolalar nutqini rivojlantirişda multimedia texnologiyalaridan foydalaniş metodikasi 323
Muhsinova Shahlo Alişer qizi

Bölajak tarbiyaçilarni raqamli texnologiyalar asosida bolalar sahnalaştiriş faoliyatiga tayyorlaşning TPACK yondaşuviga asoslangan modeli 326
Ötamurodova Şohida Muhammadqulovna

Boşqaruv könikmalarining şakllanganlik darajasini monitoring qiliş va baholaş mezonlari 331
Jörayeva Nargiza Tairovna, Turğunboyeva Feruza Usanovna

Роль педагога в развитии коммуникативных навыков у детей дошкольного возраста 336
Ширбачеева Гульчехра Шакировна, Акбарова Ёркиной Эгамбердиева

Raqamli jamiyatda pozitiv fikrlaş va pedagoglar faoliyatiga ta'sir etiş omillarining psixologik asoslari 341
Sattarova Şaxnozaxon Qöçqarovna

Abdulla Avloniyning "Turkiy guliston yoxud axloq" asarida komil inson tarbiyasi 345
Oripova Ruxşona

Talabalarni maktabgaça ta'lim taşkiloti va ota-onalar hamkorligi örtasidagi özaro munosabat şakllari 350
Turdiqulova Luiza Zayniddinovna

Boşlanğiç sinf öquvçilarida matnli masala yeçiş könikmasini şakllantiriş: bosqiçli metodik model va xatolar diagnostikasi 353
Quçqarova Sarvinoz Atamuratovna, Djumaniyozova Hilola

Ta'lim sifatini boşqarişda pedagogik monitoringdan foydalaniş 358
Ahmedov Xoşim Normamatoviç

Boşlanğiç ta'lim mazmunini integratsiyalaş asosida öquvçilarda meta-predmet kompetensiyalarini rivojlantirişning pedagogik asoslari 364
Norkulova Dilorom Oybekovna

Öquvçilarda jismoniy tarbiyaga içki motivatsiyasini şakllantirişning psixologik, pedagogik mexanizmlari 371
Azizova Sevara Salimjon qizi, Abdullayev Rustam Abduvaliyeviç

Özbek tili maşğulotlarida matn tahlili orqali lingvistik kompetensiyani şakllantiriş 377
Yuldaşeva Dilnoza Bekmurodovna

Bölajak filologlarning adabiy-tahliliy kompetensiyasini şakllantirişda didaktik asarlarning ahamiyati 381
Muradaliyeva Shahnoza Mahmudovna

Ösmirlik davrida qadriyat yönalişlarining şakllaniş xususiyatlari va psixologik-pedagogik tahlil 387
Davranova Gulbahor Numondjonovna

Öquvçilarida oilada kitobxonlik könikmasini rivojlantirişda qator olimlarimizning pedagogik qaraşlari 394
Maydonova Saboxat Sadulloyevna

Universitet 3.0 modeli şaroitida bölajak tarix fani öqituvçilarida tadqiqotçilik kompetensiyasini rivojlantiriş metodikasi 399
Amirova Gulmira Şadmanovna

Maxsus ta'lim ehtiyojiga ega öquvçilar bilan işlaş samaradorligini oşiriş metod va texnologiyalari 404
Tuxtasinov Abror Rustamovich

Maktabgaça yoşdagi bolalarning tabiatga qiziqişlarini tarbiyalaşda pedagogning örni 407
A. A. Abdurashidov, Ne'matova Shahzodabegim Lazizxon qizi

Nutqida nuqsoni bölgan bolalarda tovuş talaffuzini korreksiyalaşda interaktiv va didaktik öyin texnologiyalarining samaradorligi 411
Baytileuova Gulzar Maxset qizi

Voyaga yetmagan bolalarning sud-psixologik ekspertizasini taşkil etişda qöllaniladigan psixologik metodikalar klassifikatsiyasi 415
Elov Ziyodullo Sattoroviç

Maktabgaça ta'lim taşkilotlarida boşqaruv jarayonlarini interaktiv taşkil etişning pedagogik şart-şaroitlari 423
Ilxamdjanova Iroda Ilxamovna

Maktabgaça ta'lim taşkilotlarida rahbarning zamonaviy boşqaruv usullaridan foydalanişi 427
Orolova Soxiba Panjiyevna

Raqamli ta'lim muhitida öquvçilarning axborot madaniyatini tarbiyalaş 432
Umarova Şaxnoza Maxmudjanovna

Using Multimedia and Interactive Technologies in Teaching ELT Methodology to Future English Teachers 436
Urinov Rustambek Yoqubjonoviç

Maktabgaça ta'lim taşkilotlarini boşqarişda zamonaviy menejment yondaşuvlarining ahamiyati 441
Valijanova Sayyora Xayrulla qizi

Bölajak boşlanğiç sinf öqituvçilarini falsafiy muloqotga asoslangan ta'limiy öyinlardan foydalanişga tayyorlaşning metodik asoslari 445
Jakbarova Oyazimxon Mutalipovna

VOYAGA YETMAGAN BOLALARNING SUD-PSIXOLOGIK EKSPERTIZASINI TAŞKIL ETIŞDA QÖLLANILADIGAN PSIXOLOGIK METODIKALAR KLASSIFIKATSIYASI

Elov Ziyodullo Sattoroviç
Osiyo xalqaro universiteti professori
psixologiya fanlari doktori (DSc)

Annotatsiya: Mazkur maqolada voyaga yetmagan bolalarning sud-psixologik ekspertizasini taşkil etişda qöllaniladigan psixodiagnostik metodikalarning ilmiy-nazariy asoslari, klassifikatsiyasi va amaliy ahamiyati tahlil qilinadi. Sud-psixologik ekspertiza jarayonida bolalarning yoş va individual-psixologik xususiyatlari, intellektual rivojlanişi, emotsional holati, xotira, diqqat, tafakkur, suggestivlik darajasi hamda şaxslararo munosabatlarini baholaşga qaratilgan metodikalarning öziga xos jihatlari yoritiladi.

Kalit sözlar: sud-psixologik ekspertiza, voyaga yetmaganlar, psixodiagnostika, psixologik metodikalar, klassifikatsiya, kognitiv jarayonlar, emotsional holat, şaxs xususiyatlari, suggestivlik, ekspert xulosasi.

Abstract: This article analyzes the scientific and theoretical foundations, classification, and practical significance of psychodiagnostic methods used in organizing forensic psychological examinations of minors. It examines the specific characteristics of assessment methods aimed at evaluating children's age-related and individual psychological characteristics, intellectual development, emotional state, memory, attention, thinking, level of suggestibility, and interpersonal relationships in the process of forensic psychological examination.

Key words: forensic psychological examination, minors, psychodiagnostics, psychological assessment methods, classification, cognitive processes, emotional state, personality characteristics, suggestibility, expert opinion.

Аннотация: В данной статье анализируются научно-теоретические основы, классификация и практическое значение психодиагностических методик, применяемых при организации судебно-психологической экспертизы несовершеннолетних. Рассматриваются особенности методик, направленных на оценку возрастных и индивидуально-психологических особенностей детей, их интеллектуального развития, эмоционального состояния, памяти, внимания, мышления, уровня внушаемости, а также межличностных отношений в процессе проведения судебно-психологической экспертизы.

Ключевые слова: судебно-психологическая экспертиза, несовершеннолетние, психодиагностика, психологические методики, классификация, когнитивные процессы, эмоциональное состояние, личностные особенности, внушаемость, экспертное заключение.

KIRIŞ

Voyaga yetmagan bolalarning sud-psixologik ekspertizasi yuridik psixologiya, yoş davrlari psixologiyasi, klinik psixologiya va sud ekspertologiyasi kesişmasida şakllangan muhim ilmiy-amaliy yönalişlardan biridir. Mazkur ekspertiza jinoyat, fuqarolik va boşqa sud işlarini körib çiqiş jarayonida voyaga yetmagan şaxslarning individual-psixologik xususiyatlari, biliş jarayonlari, emotsional holati, intellektual rivojlanişi, ijtimoiy moslaşuvi hamda muayyan vaziyatdagi xulq-atvorini ilmiy asoslangan metodlar yordamida örganişga qaratiladi.

Voyaga yetmagan şaxslarning psixologik ekspertizasini taşkil etişda ularning yoşga oid rivojlaniş qonuniyatlarini hisobga oliş alohida ahamiyat kasb etadi. Çunki bolalar va ösmirlarning psixik jarayonlari, emotsional barqarorligi, ijtimoiy tajribasi, mustaqil qaror qabul qiliş qobiliyati hamda taşqi ta'sirlarga munosabati katta yoşdagi şaxslarnikidan farqlanadi.

Sud-psixologik ekspertizada qöllaniladigan metodikalar faqat şaxsning umumiy psixologik portretini yaratiş bilan çeklanmaydi. Ular ekspert oldiga qöyilgan muayyan savollarga javob beriş, psixologik holatlarni baholaş, rivojlaniş xususiyatlarini aniqlaş va sud uçun ahamiyatli bölgan psixologik omillarni ilmiy asosda tuşuntiriş imkonini beradi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR ŞARHI

Ilmiy tahlillar

Sud-psixologik ekspertizaning asosiy metodologik tamoyili - har bir psixologik xulosa bir neçta özaro töldiruvçi metodlar natijalari, iş materiallari va rivojlaniş konteksti asosida şakllantirilişi lozim.

Psixologik metodikalarni klassifikatsiyalaş deganda ularni tadqiqot maqsadi, örganilayotgan psixik jarayonlar, diagnostik imkoniyatlar, qöllaş tartibi va natijalarni talqin qiliş xususiyatlariga köra muayyan guruhlarga ajratiş tuşuniladi.

Mazkur yondaşuvning nazariy asoslarini bir qator psixolog olimlarning ilmiy qaraşlari taşkil etadi.

L.S. Vigotskiy bolaning psixik rivojlanişini ijtimoiy muhit, ta'lim va faoliyat bilan özaro boğliq jarayon sifatida tuşuntirgan. Uning madaniy-tarixiy nazariyasi va yaqin rivojlaniş zonasi konsepsiyasi voyaga yetmaganlarning mavjud va rivojlanayotgan psixologik imkoniyatlarini farqlaşda nazariy ahamiyatga ega.

J. Piaje bolaning kognitiv rivojlaniş bosqiçlarini tadqiq etib, mantiqiy fikrlaş, sabab-oqibat munosabatlarini anglaş va abstrakt tafakkur yoşga boğliq rivojlanişini körsatgan. Bu yondaşuv bolaning voqealarni idrok etiş va tuşuntiriş imkoniyatlarini baholaşda muhimdir.

A.R. Luriya oliy psixik funksiyalar va neyropsixologik diagnostika asoslarini rivojlantirgan. Uning ilmiy yondaşuvi diqqat, xotira, nutq va tafakkur jarayonlarining funksional xususiyatlarini örganişga xizmat qiladi.

A. Anastazi psixologik testlarning standartlaştirilişi, işonçliligi, validligi va natijalarni töğri talqin qiliş masalalarini ilmiy asoslagan. Uşbu tamoyillar sud-psixologik ekspertizada diagnostik metodikalarni tanlaşning muhim mezonlaridir.

E. Loftus xotiraning rekonstruktiv xususiyatlarini, keyinçalik berilgan axborot va yönaltiruvçi savollarning eslaş jarayoniga ta'sirini tadqiq etgan. Uning işlari voyaga yetmagan guvohlar va jabrlanuvçilarning körsatmalarini psixologik jihatdan baholaşda muhim nazariy asos hisoblanadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Şunday qilib, voyaga yetmaganlar sud-psixologik ekspertizasida metodikalarni tanlaş bolaning biologik yoşigagina emas, balki rivojlaniş darajasi, individual xususiyatlari, ekspertiza maqsadi va tekşirilayotgan psixologik funksiyalarga ham asoslanişi kerak.

Sud-psixologik ekspertizada qöllaniladigan metodikalarning asosiy klassifikatsiyasi. Ilmiy-amaliy nuqtayi nazardan psixologik metodikalarni quyidagi asosiy guruhlarga ajratiş mumkin.

Metodikalar guruhi	Örganiş yönalişi
1. Klinik-psixologik va suhbat metodlari	Psixologik holat, rivojlaniş tarixi, individual xususiyatlar
2. Kognitiv-psixologik metodikalar	Idrok, diqqat, xotira, tafakkur
3. Intellektual diagnostika metodikalari	Intellektual rivojlaniş va biliş imkoniyatlari
4. Emotsional-şaxsiy diagnostika	Xavotir, stress, emotsional boşqaruv, şaxs xususiyatlari
5. Ijtimoiy-psixologik metodikalar	Oilaviy munosabatlar, ijtimoiy moslaşuv, guruh ta'siri
6. Neyropsixologik metodikalar	Oliy psixik funksiyalarning rivojlanişi
7. Proyektiv va ekspressiv metodikalar	Subyektiv keçinmalar va psixologik mavzularni örganiş
8. Xulq-atvor va adaptiv funksiyalar diagnostikasi	Özini boşqariş, kundalik moslaşuv, xulq-atvor muammolari
9. Sud-psixologik maxsus baholaş usullari	Guvohlik, suggestivlik, voqeani tuşuniş va qaror qabul qiliş imkoniyatlari

Uşbu klassifikatsiya yagona xalqaro standart emas, balki sud-psixologik amaliyotda metodikalarni tizimlaştiriş uçun taklif etiladigan funksional tasnifdir.

Klinik-psixologik metodlar va suhbat usullari

Klinik-psixologik metodlar voyaga yetmagan şaxsning psixologik holati, individual rivojlaniş tarixi, şaxslararo munosabatlari va xulq-atvor xususiyatlarini örganişda qöllaniladi.

Psixologik suhbat metodi - ekspert va tekşirilayotgan voyaga yetmagan şaxs örtasida maqsadli taşkil etilgan muloqot orqali psixologik ma'lumotlarni töplaş usulidir.

Suhbat davomida quyidagi jihatlar organiladi:

- bolaning öz fikrini mustaqil ifodalaş qobiliyati;
- savollar mazmunini tuşuniş darajasi;
- voqealar ketma-ketligini bayon qiliş imkoniyati;
- emotsional munosabati va muloqot xususiyatlari;
- ijtimoiy tajribasi va yoşga oid tuşunçalari.

Sud-psixologik ekspertizada suhbat erkin, yarim standartlaştirilgan va strukturaviy şakllarda taşkil etilişi mumkin.

Ilmiy ahamiyati: suhbat bolaning verbal imkoniyatlarini, psixologik holatini va vaziyatni tuşuniş darajasini organişga yordam beradi. Biroq suhbatdagi hissiy reaksiyalar yoki tana harakatlari yolğon va rostni işonçli ajratiş vositasi hisoblanmaydi.

Kuzatiş metodi. Voyaga yetmagan şaxsning tabiiy yoki maxsus taşkil etilgan şaroitdagi xulq-atvorini tizimli qayd etişga asoslanadi.

Kuzatiş orqali bolaning diqqatni jamlaşi, emotsional reaksiyalari, impulsivligi, muloqotga kirişişi, topşiriqqa munosabati va özini boşqariş xususiyatlari baholanadi.

Kuzatiş natijalari mustaqil dalil emas, balki boşqa diagnostik ma'lumotlarni töldiruvçi manba sifatida talqin qilinadi.

Biografik va anamnestik metod. Uşbu metod bolaning rivojlaniş tarixi, oilaviy tarbiyasi, ta'lim şaroiti, avvalgi psixologik qiyinçiliklari va muhim hayotiy voqealarini organişga qaratilgan.

Ma'lumotlar ota-onalar, qonuniy vakillar, pedagoglar va mavjud hujjatlar orqali olinişi mumkin. Bunda har bir manbaning xolisligi va ma'lumotlarning özaro mosligi tekşiriladi.

Kognitiv jarayonlarni organişga qaratilgan metodikalar

Kognitiv diagnostika voyaga yetmagan şaxsning axborotni qabul qiliş, qayta işlaş, saqlaş va qayta tiklaş imkoniyatlarini baholaşga xizmat qiladi.

Diqqat diagnostikasi. Diqqat insonning muayyan obyekt yoki faoliyatga psixik yönaltirilişi va jamlanişini ta'minlovçi jarayondir.

Sud-psixologik ekspertizada diqqatning barqarorligi, taqsimlanişi, köçişi va tanlovçanligi organiladi.

Qöllaniladigan metodikalar:

- Burdon-Anfimov korrektura sinovi;
- Şulte jadvallari;
- Stroop rang-söz testi;
- Trail Making Test (TMT), yoşga mos şakllari.

Mazkur metodikalar bolaning diqqatni boşqariş va axborotni qayta işlaş xususiyatlarini baholaşda yordam beradi.

Biroq ularning natijalariga çarçoq, xavotir, topşiriqni tuşuniş va ta'lim tajribasi ta'sir körsatişi mumkin.

Xotira diagnostikasi. Xotira sud-psixologik ekspertizada, ayniqsa, voyaga yetmagan guvohlar va jabrlanuvçilarni tekşirişda muhim örin egallaydi.

Xotirani baholaşda quyidagi metodikalardan foydalaniş mumkin:

1. **A.R. Luriyaning "10 ta söz" metodikasi.** Verbal materialni eslab qoliş, takrorlaş va qayta tiklaş xususiyatlarini örganadi.
2. **Raqamlar qatorini takrorlaş metodikasi (Digit Span).** Qisqa muddatli va işçi xotira imkoniyatlarini baholaydi.
3. **Rey-Osterrieth murakkab figura testi.** Vizual-konstruktiv faoliyat va köruv xotirasining ayrim xususiyatlarini tekşiriş imkonini beradi.

Bu metodikalar umumiy xotira funksiyalarini baholaydi, ammo bolaning muayyan hodisa haqidagi körsatmasi haqiqatga mosligini bevosita aniqlamaydi.

Tafakkur diagnostikasi. Tafakkurni baholaş bolaning mantiqiy fikrlaş, umumlaştiriş, taqqoslaş, sabab-oqibat aloqalarini tuşuniş va muammoli vaziyatlarni hal qiliş imkoniyatlarini örganişga qaratiladi.

Bunda Raven progressiv matritsalari, tuşunçalarni taqqoslaş, predmetlarni klassifikatsiyalaş va yoşga mos verbal-mantiqiy topşiriqlardan foydalaniş mumkin.

Uşbu metodikalar, ayniqsa, bolaning muayyan vaziyat mazmunini anglaş imkoniyatlarini kompleks baholaşda ahamiyatlidir.

Intellektual rivojlanişni diagnostika qiliş metodikalari

Intellektual diagnostika voyaga yetmagan şaxsning umumiy biliş imkoniyatlari va kognitiv rivojlaniş xususiyatlarini aniqlaşga xizmat qiladi.

Metodika	Asosiy diagnostik yönalişi
Weçsler Intelligence Scale for Çildren (WISC)	Bolalarning intellektual funksiyalari
Raven Progressive Matrices	Noverbal abstrakt-mantiqiy fikrlaş
Stanford–Binet Intelligence Scales	Intellektual qobiliyatlarning turli komponentlari
Leiter International Performance Scale	Nutqqa kamroq boğliq noverbal kognitiv imkoniyatlar

TAHLIL VA NATIJALAR

Sud-psixologik ahamiyati: intellektual rivojlanişni baholaş voyaga yetmagan şaxsning murakkab savollarni tuşunişi, ma'lumotni qayta işlaşi va öz fikrini ifodalaş imkoniyatlarini aniqlaşga yordam beradi.

Şu bilan birga, intellekt körsatkiçi bolaning huquqiy javobgarligi, körsatmalarining işonçliligi yoki muayyan harakatning oqibatini tuşuniş qobiliyatini avtomatik ravişda belgilamaydi.

Testlar faqat tegişli yoş, til va madaniy guruh uçun validligi hamda işonçliligi asoslangan holatda qöllanişi lozim.

Emotsional va şaxsiy xususiyatlarni diagnostika qiliş metodikalari

Voyaga yetmagan şaxsning emotsional holati sud-psixologik ekspertizaning muhim tadqiqot obyektlaridan biridir.

Bola yoki ösmirning xavotirlanişi, qörquvi, stressga munosabati, emotsional özini boşqarişi va individual-şaxsiy xususiyatlari sud jarayonidagi iştirokiga ta'sir qilişi mumkin.

Xavotirlaniş darajasini baholaş. State-Trait Anxiety Inventory for Çildren (STAIC) - bolalardagi vaziyatli va nisbatan barqaror xavotirlaniş xususiyatlarini baholaşga möljallangan metodika.

Revised Çildren's Anxiety and Depression Scale (RCADS) - bolalar va ösmirlarda xavotir hamda depressiv simptomlarni baholaşda qöllaniladigan sörovnoma.

Uşbu metodikalar bolaning psixologik holati haqida qöşimça axborot beradi. Biroq yuqori xavotirlaniş körsatkiçi muayyan jinoyat sodir bölganini yoki bolaning körsatmasi rostligini isbotlamaydi.

Şaxs xususiyatlarini örganiş

Voyaga yetmaganlarning şaxsiy xususiyatlarini örganişda quyidagi metodikalardan foydalaniş mumkin:

1. MMPI-A - ösmirlarning şaxsiy va psixologik xususiyatlarini kompleks baholaş;
2. PAI-A - ösmirlardagi klinik ahamiyatga ega psixologik xususiyatlarni baholaş;
3. BASC-3 - bolalar va ösmirlarning xulq-atvori hamda emotsional faoliyatini baholaş.

Mazkur metodikalar malakali mutaxassis tomonidan, yoş va standartlaştiriş talablariga muvofiq qöllanilişi zarur.

Ijtimoiy-psixologik diagnostika metodikalari. Voyaga yetmagan şaxsning xulq-atvori oilaviy munosabatlar, tengdoşlar guruhi, ta'lim muhiti va ijtimoiy tajriba bilan çambarças boğliq.

Ijtimoiy-psixologik diagnostika bolaning şaxslararo munosabatlari va ijtimoiy moslaşuvini baholaşga xizmat qiladi.

Sotsiometriya Metodi. J. Moreno tomonidan işlab çiqilgan sotsiometriya kiçik guruhdagi şaxslararo tanlovlar, qabul qiliniş va rad etiliş munosabatlarini örganişga qaratilgan.

Sud-psixologik ekspertizada bu metod bolaning tengdoşlar bilan munosabatlari, guruhdagi mavqei va ijtimoiy izolyatsiya holatlarini örganişda yordamçi usul bölişi mumkin.

Oilaviy munosabatlarni örganiş. Oilaviy muhitni örganişda strukturaviy suhbat, ota-ona va bola munosabatlari sörovnomalari, kuzatiş hamda hujjatlar tahlilidan foydalaniladi.

Bu usullar orqali tarbiya uslubi, oiladagi nizolar, emotsional qöllab-quvvatlaş va bolaning xavfsizlik hissi kabi jihatlar örganiladi.

Oilaviy munosabatlar töğrisidagi xulosalar birgina bolaning fikri yoki bitta test natijasi asosida çiqarilmasligi kerak.

Neyropsixologik diagnostika metodikalari. Neyropsixologik metodlar bolaning oliy psixik funksiyalari, jumladan, diqqat, xotira, nutq, fazoviy idrok va ijro funksiyalarini baholaşga qaratiladi.

Ularning nazariy asoslari A.R. Luriyaning neyropsixologik konsepsiyasi bilan boğliq.

Amaliyotda quyidagi vositalardan foydalanilişi mumkin:

- Luriya yondaşuviga asoslangan neyropsixologik sinovlar;
- NEPSY-II neyropsixologik testlar majmuasi;
- Rey-Osterrieth murakkab figura testi;
- ijro funksiyalarini baholovçi yoşga mos topşiriqlar.

Neyropsixologik tekşiruv, ayniqsa, rivojlanişdagi qiyinçiliklar yoki nevrologik omillar bolaning axborotni tuşunişi va qayta işlaşiga ta'sir qilişi mumkin bölgan holatlarda muhimdir.

Biroq neyropsixologik natijalar asosida huquqiy aybdorlik yoki körsatmalarning rostligi haqida bevosita xulosa çiqariş ilmiy jihatdan asoslanmagan.

Proyektiv metodikalar va ularning sud-psixologik ekspertizadagi örni

Proyektiv metodikalar şaxsning subyektiv keçinmalari, hissiy munosabatlari va individual tasavvurlarini bilvosita örganişga yönaltirilgan.

Ularga quyidagilar kiradi:

- "Oila rasmi" metodikasi;
- "Uy-Daraxt-Odam" (House-Tree-Person) metodikasi;
- bolalar uçun tematik appersepsiya testi (CAT);
- Rorsçaç metodikasi.

Uşbu metodikalarning ilmiy asoslanganlik darajasi bir xil emas. Ayrim talqinlar, ayniqsa, rasmning alohida belgilaridan psixologik travma yoki zöravonlikni aniqlaşga urinişlar yetarli empirik asosga ega emas.

Muhim çeklov: bolaning çizgan rasmi, tanlagan rangi yoki tasvirlagan personaji asosida uning zöravonlikka uçragani, jinoyat sodir etgani yoki yolğon gapirayotgani haqida xulosa çiqariş mumkin emas.

2025-yilda Psyçology, Crime & Law jurnalida çop etilgan Yevropa psixologiya va huquq assotsiatsiyasining ilmiy tavsiyalarida bolalardan sud-tergov ma'lumotlarini olişda rasmlar, anatomik qöğirçoqlar va tana sxemalari talqiniga tayanmaslik tavsiya etilgan.

Taylor & Francis Online+1

Voyaga yetmagan guvoh va jabrlanuvçilarni baholaşning maxsus usullari. Voyaga yetmagan guvoh va jabrlanuvçilar bilan işlaş sud-psixologik ekspertizaning alohida mas'uliyatli yönalişidir.

Bunda bolaning xotirasi, nutqiy rivojlanişi, savollarni tuşunişi, taşqi ta'sirlarga beriluvçanligi va voqealarni bayon qiliş imkoniyatlari hisobga olinadi.

NIÇD strukturaviy intervyu protokoli. NIÇD (National Institute of Çild Health and Human Development) protokoli bolalar bilan dalillarga asoslangan sud-tergov suhbatini taşkil etişga möljallangan.

Uning asosiy bosqiçlari quyidagilardan iborat:

1. Bola bilan psixologik aloqa örnatiş.
2. Suhbat qoidalarini tuşuntiriş.
3. Erkin hikoya qilişni maşq qildiriş.
4. Asosiy voqea yuzasidan oçiq savollar beriş.
5. Zarur tafsilotlarni yönaltirmaydigan savollar orqali aniqlaştiriş.
6. Suhbatni bolaga mos tarzda yakunlaş.

NIÇD protokoli psixometrik test emas, balki ma'lumot oliş jarayonining sifatini oşirişga qaratilgan intervyu usulidir. U bolalarning xotirasiga taşqi ta'sir körsatiş xavfini kamaytirişga yordam beradi, ammo körsatmalarning mutlaq töğriligini kafolatlamaydi.

Yevropa psixologiya va huquq assotsiatsiyasi NIÇD protokolini bolalar bilan suhbat ötkazişda eng keng tadqiq etilgan yondaşuvlardan biri sifatida tavsiya qiladi.

Suggestivlikni baholaş. Suggestivlik - şaxsning taşqi ta'sir, yönaltiruvçi savol yoki boşqa axborot natijasida öz javobi va eslaş jarayonini özgartirişga moyilligidir.

Voyaga yetmaganlarda suggestivlikni örganiş E. Loftusning xotira tadqiqotlari va bolalar guvohligi böyiça eksperimental işlarga asoslanadi.

Ayrim maxsus vazifalarda Gudjonsson Suggestibility Scales (GSS) kabi vositalardan foydalaniş masalasi körib çiqilişi mumkin. Biroq bunday vositalarning yoşga mosligi, tilga moslaştirilişi va qöllaş şartlari alohida tekşirilişi lozim.

Suggestivlikning yuqori bölişi bolaning barça körsatmalari notöğri ekanini anglatmaydi. U faqat ma'lumot oliş şaroitlarini ehtiyotkorlik bilan baholaş zarurligini körsatadi.

Metodikalarni voyaga yetmagan şaxsning protsessual maqomiga köra tanlaş. Sud-psixologik ekspertizada metodikalarni tanlaş bolaning protsessual maqomi va ekspert oldiga qöyilgan savollarga boğliq.

Voyaga yetmagan şaxs maqomi	Asosiy örganiş yönalişlari	Metodikalar
Guvoh	Idrok, xotira, nutq, suggestivlik	Kognitiv sinovlar, strukturaviy suhbat, iş materiallari tahlili
Jabrlanuvçi	Emotsional holat, stress reaksiyalari, rivojlaniş xususiyatlari	Klinik suhbat, RCADS, kuzatiş, yoşga mos simptom şkalalari
Gumon qilinuvçi yoki ayblanuvçi	Intellekt, özini boşqariş, vaziyatni tuşuniş	WISC, Raven, ijro funksiyalari sinovlari, klinik suhbat
Fuqarolik işi iştirokçisi	Oilaviy munosabatlar, moslaşuv, individual ehtiyojlar	Suhbat, kuzatiş, adaptiv xulq-atvor şkalalari, hujjatlar tahlili

Jadvalda körsatilgan metodikalar namunaviy bölib, har bir işda avtomatik ravişda qöllanilmaydi.

Sud-psixologik ekspertizani taşkil etiş bosqiçlari

1. Ekspertiza vazifalarini aniqlaş
2. Sud yoki tergov organi tomonidan qöyilgan savollarni psixologik kompetensiya doirasida tahlil qiliş.
3. Iş materiallarini örganiş
4. Mavjud hujjatlar, oldingi suhbatlar, ta'lim va rivojlaniş haqidagi ma'lumotlarni körib çiqiş.
5. Diagnostik dastur tuziş
6. Yoş, til, rivojlaniş darajasi va ekspertiza savollariga mos metodikalarni tanlaş.
7. Psixologik tekşiruvni ötkaziş
8. Suhbat, kuzatiş, psixometrik testlar va zarur boşqa usullardan foydalaniş.
9. Natijalarni kompleks tahlil qiliş
10. Turli manbalarni soliştiriş, muqobil izohlarni tekşiriş va metodik çeklovlarni aniqlaş.
11. Ekspert xulosasini rasmiylaştiriş.

Qöllanilgan metodlar, aniqlangan natijalar, ularning ilmiy talqini va ekspert savollariga javoblarni bayon qiliş.

Amerika psixologiya assotsiatsiyasining sud psixologiyasi böyiça maxsus yöriqnomalarida ekspert tekşiruvida bir neçta axborot manbasidan foydalaniş, metodlarning validligini hisobga oliş va xulosalarni iş uçun huquqiy ahamiyatli psixologik omillar bilan boğlaş zarurligi ta'kidlanadi.

Psixologik metodikalarni tanlaşning asosiy ilmiy mezonlari

Sud-psixologik ekspertizada metodikalarni tanlaşda quyidagi mezonlar ustuvor hisoblanadi.

1. **Validlik.** Metodika aynan ölçaniği kerak bölgan psixologik xususiyatni baholaşi va undan çiqarilayotgan xulosalarni ilmiy dalillar qöllab-quvvatlaşi kerak.
2. **Işonçlilik.** Diagnostik natijalar tegişli şaroitlarda yetarli darajada barqaror va aniqlikka ega bölişi lozim.
3. **Standartlaştirilganlik.** Metodikani ötkaziş, baholaş va talqin qiliş tartibi aniq belgilangan bölişi zarur.

4. **Yoşga moslik.** Test bolaning yoş davri, rivojlaniş xususiyatlari va topşiriqni bajariş imkoniyatlariga mos bölişi kerak.
5. **Madaniy va lingvistik moslik.** Xorijiy metodikalarni özbek tiliga oddiy tarjima qiliş ularning avtomatik ravişda valid bölişini anglatmaydi. Psixometrik moslaştiriş va tegişli normativ körsatkiçlar talab etiladi.
6. **Etik xavfsizlik.** Tekşiruv bolaning şa'ni, huquqlari, ruhiy xavfsizligi va rivojlaniş ehtiyojlarini hurmat qilgan holda taşkil etilişi lozim.

Xalqaro test komissiyasi (ITC) tavsiyalarida ham test natijalarini yoş, madaniyat, til, ölçaş xatosi va validlik çegaralarini hisobga olgan holda talqin qiliş belgilangan.

Sud-psixologik ekspertizada metodikalardan foydalanişning muammolari

Voyaga yetmaganlar sud-psixologik ekspertizasini taşkil etişda bir qator ilmiy-metodik muammolar mavjud.

Birinçidan, ayrim xorijiy psixodiagnostik metodikalar mahalliy madaniy va til muhitiga yetarliça moslaştirilmagan bölişi mumkin. Bunday şaroitda test natijalarini xorijiy normalar bilan töğridan-töğri taqqoslaş notöğri xulosalarga olib kelişi ehtimoli mavjud.

Ikkinçidan, sud jarayonidagi stress, qörquv, çarçoq yoki motivatsiya bolaning test topşiriqlarini bajarişiga ta'sir qilişi mumkin. Şu sababli ekspert natijalarni vaziyat kontekstida baholaşi zarur.

Uçinçidan, bitta metodikaga tayaniş xulosaning ilmiy asoslanganligini çeklaydi. Masalan, bolaning yuqori xavotirlanişi, xotira körsatkiçlari yoki şaxsiy xususiyatlari alohida olinganda muayyan hodisa sodir bölganini isbotlamaydi.

Törtinçidan, psixologik ekspertiza va tergov harakatlari vazifalarini farqlaş muhimdir. Ekspert bolaning psixologik imkoniyatlarini baholaydi, ammo jinoyat sodir etilganligi, şaxsning aybdorligi va dalillarning yakuniy işonçliligini sud örniga belgilamaydi.

Beşinçidan, bolalarni takroriy, yönaltiruvçi yoki noörin suhbatlarga jalb qiliş xotira jarayonlariga ta'sir körsatişi va qöşimça psixologik zöriqiş yuzaga keltirişi mumkin. Şu bois dalillarga asoslangan intervyu protokollari va maxsus tayyorgarlik muhim hisoblanadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Voyaga yetmagan bolalarning sud-psixologik ekspertizasida qöllaniladigan metodikalarni ilmiy asosda klassifikatsiyalaş ekspert tekşiruvining tizimliligi, obyektivligi va natijalarning asoslanganligini ta'minlaşga xizmat qiladi.

Psixologik metodikalarni klinik-psixologik, kognitiv, intellektual, emotsional-şaxsiy, ijtimoiy-psixologik, neyropsixologik va maxsus sud-psixologik yönalişlarga ajratiş ekspertiza maqsadiga muvofiq diagnostik vositalarni tanlaş imkonini beradi.

Voyaga yetmaganlarning psixologik rivojlanişi dinamik xususiyatga ega bölganligi sababli diagnostik jarayonda bolaning yoşi, individual rivojlaniş darajasi, oilaviy va ijtimoiy muhiti, emotsional holati hamda protsessual maqomi kompleks hisobga olinişi zarur.

Ekspertiza samaradorligi metodikalar sonining köpligiga emas, balki ularning ilmiy asoslanganligi, aniq ekspert savoliga mosligi, standartlaştirilganligi va natijalarni töğri talqin qilişga boğliq.

Demak, voyaga yetmaganlar sud-psixologik ekspertizasining eng muhim ilmiy-metodologik talabi - multimodal va köp manbali diagnostika asosida psixologik jihatdan asoslangan, xolis hamda tekşirilişi mumkin bölgan ekspert xulosasini şakllantirişdir.

Foydalanilgan adabiyotlar röyxati:

1. Выготский Л.С. Мышление и речь. - Москва: Лабиринт, 1999.
2. Лурия А.Р. Основы нейропсихологии. - Москва: Издательство Московского университета, 1973.
3. Piaget J., Inhelder B. The Psyçology of the Çild. - New York: Basic Books, 1969.
4. Anastasi A., Urbina S. Psyçological Testing. 7th ed. - Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall, 1997.
5. Loftus E.F. Planting misinformation in the human mind: A 30-year investigation of the malleability of memory. Learning & Memory. - 2005. - Vol. 12(4). - P. 361-366.
6. Grisso T. Evaluating Juveniles' Adjudicative Competence: A Guide for Clinical Practice. - Sarasota, FL: Professional Resource Press, 2005.
7. American Psyçological Association. Specialty Guidelines for Forensic Psyçology. American Psyçologist. - 2013. - Vol. 68(1). - P. 7-19. Rasmiy manba

8. American Psyçological Association. APA Guidelines for Psyçological Assessment and Evaluation. - 2020. Rasmiy hujjat
9. Z.S.Elov. Sud-psixologik ekspertizasi tarixi va rivojlaniş bosqiçlari (ilmiy manbalar tahlili asosida). Journal of Pedagogical and Psyçological Studies 2024/1/16 3-8
10. Z.Elov. Voyaga yetmaganlarga sudga oid psixologik ekspertizasini ötkazilişining psixologik xususiyatlari. Педагогик ва психологик тадқиқотлар 1 (№1), 9-14
11. Z.Elov. sudga oid psixologik ekspertizaning ijtimoiy-psixologik muammolari. 2026 Fanlararo Ilmiy Tadqiqotlar 4 (4), 6-13
12. Z.Elov. Sud-psixologik ekspertizaning rivojlaniş tarixi va bugungi istiqbollari. Osiyo xalqaro universiteti axborotnomasi 1 (2026 №1), 167-172
13. Z.Elov. Sud-psixolog ekspert faoliyatining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari. 2025 Journal of new century innovations 77 (1), 220-225
14. Z.Elov. Sudga oid psixologik ekspertizasining rivojlaniş jarayoni va tarixi. Osiyo xalqaro universiteti axborotnomasi 1 (2024/6), 112-119
15. Z.Elov. Sud-psixologik ekspertizalar ötkazişning huquqiy va taşkiliy asoslari. Teçnical science Vol -2 Issue 1 1, 58-69// 2024

MAKTAB TA'LİMİ SCHOOL EDUCATİON ШКОЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

13.00.00 Pedagogika fanlari
13.00.01 Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta’limotlar tarixi
13.00.02 Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (sohalar böyiça)
13.00.03 Maxsus pedagogika
13.00.04 Jismoniy tarbiya va sport maşğulotlari nazariyasi va metodikasi
13.00.05 Kasb-hunar ta’limi nazariyasi va metodikasi
13.00.06 Elektron ta’lim nazariyasi va metodikasi (ta’lim sohalari va bosqiçlari böyiça)
13.00.07 Ta’limda menejment
13.00.08 Maktabgaça ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
13.00.09 Ijtimoiy pedagogika
07.00.00 Tarix fanlari
19.00.00 Psixologiya fanlari
01.00.00 Fizika-matematika fanlari
02.00.00 Kimyo fanlari
03.00.00 Biologiya fanlari
09.00.00 Falsafa fanlari
10.00.00 Filologiya fanlari
11.00.00 Geografiya fanlari

MAKTABGAÇA VA MAKTAB TA'LIMI

Mas'ul muharrir: Ramzidin Aşurov
Ingliz tili muharriri: Murod Xoliyorov
Musahhih: Alibek Zokirov
Sahifalovçi va dizayner: Iskandar Islomov

2026. №11(3)

© Materiallar köçirib bosilganda "Maktabgaça va maktab ta'limi" jurnali manba sifatida körsatilişi şart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

"Maktabgaça va maktab ta'limi" jurnali 26.09.2023-yildan Özbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №C–5669363 reyestr raqami tartibi böyiça röyxatdan ötkazilgan.
Litsenziya raqami: № 136361.

Manzilimiz: Toşkent şahar, Yunusobod tumani 19-mavze, 17-uy.